

<https://helda.helsinki.fi>

Vastaako tiede erityisesti ateistin perimmäiseen huoleen?
Mahdollisesti, mutta luottamus tutkimukseen on merkittävää
myös monelle uskonnolliselle

Haimila, Roosa

2021-06-01

Haimila , R 2021 , ' Vastaako tiede erityisesti ateistin perimmäiseen huoleen? Mahdollisesti, mutta luottamus tutkimukseen on merkittävää myös monelle uskonnolliselle ' , Areiopagi.fi .

<

<https://www.areiopagi.fi/2021/06/vastaako-tiede-erityisesti-ateistin-perimmaiseen-huoleen-mahdollisesti-mutta-luotta>

>

<http://hdl.handle.net/10138/330689>

unspecified

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Vastaako tiede erityisesti ateistin perimmäiseen huoleen? Mahdollisesti, mutta luottamus tutkimukseen on merkittävää myös monelle uskonnolliselle

Tutkimusten mukaan luottamus tieteelliseen tutkimukseen voi täyttää tarpeita, jotka osa tutkijoista on aiemmin liittännyt uskontoon. Tieteeseen nojaaminen voi tuottaa ihmisen elämään esimerkiksi tarkoitusta tai torjua kuolevaisuuden uhkaa. Tieteen arvostus liitetään usein ateismiin. Onkin oletettu, että luottamus tieteeseen on tärkeää erityisesti uskonnottomien katsomuksille.

Oma tutkimukseni tukee jossain määrin käsitystä, jonka mukaan usko tieteeseen on erityisen merkittävää ateisteille. Kuitenkin ihmiset yhdistävät tieteen arvostusta niin sanottuihin yliluonnollisiin uskomuksiin, ja luottamus tieteeseen on tärkeää myös uskonnollisille. Myös moni Jumalaan uskova kokee tieteen esimerkiksi lisäävän merkityksellisyyttä tai auttavan moraalisisissa pohdinnoissa.

Paleontologi Stephen J. Gouldin mukaan uskonto ja tiede vastaavat eri kysymyksiin. Tieteellinen tutkimus kertoo, miten luonto toimii. Uskonto puolestaan vastaa syvempiin pohdintoihin: mikä on merkityksellistä tai arvokasta, ja miten ihmisten tulisi käyttäytyä. Gouldin mukaan tiede ja uskonto eivät ole ristiriidassa, sillä ne tuottavat erilaista tietoa ja koskevat ihmiselämän eri alueita.

Tutkimukset tieteen merkityksestä ihmisille kuitenkin haastavat tätä näkemystä. Tutkimuksissa on havaittu, että myös luottamus tieteeseen voi vastata tarpeisiin, jotka usein liitetään uskontoon. Yksi esimerkki on kuoleman läheisyyden vaikutus. Pitkään on esitetty, että muistutukset kuolevaisuudesta lisäävät uskonnollisuutta, samoin kuin katastrofien aiheuttama kärsimys. Tätä on selitetty uskonnon lohdullisuudella – hädän hetkellä ihmiset turvautuvat Jumalaan. Kuitenkin osalla ihmisistä muistutus kuolemasta lisää nojautumista tieteeseen – tai niin sanottua ”tiedeuskoa” (Farias et al. 2013). Voiko myös tiede tarjota turvaa elämän karikoissa?

Toinen esimerkki on tieteen mahdollinen merkitys moraalille. Osa ihmisistä kokee moraalisaännösten tarjoamisen tai vahvistamisen uskonnon tehtäväksi. Tutkimuksissa uskonnollisuuden merkitystä moraalille on perusteltu muun muassa sillä, että muistutus uskonnosta lisää toisten ihmisten huomioimista. Viime vuosina on kuitenkin havaittu, että myös muistutus tieteestä edistää moraalista herkkyyttä. Aivan kuten uskonto, muistutus tieteestä sysää meitä tuomitsemaan hanakammin moraalisesti vääräksi havaittua käytöstä, kuten eläinräkkäystä.

Onko tiedearvostus uskonnon kaltaista – ateisteille?

Uskontopsykologiassa edellisen kaltaisia tuloksia on sovellettu niin sanotun ”korvikehypoteesin” muodostamiseen. Tämän mukaan sekulaarit maailmankuvat, kuten usko tieteeseen, täyttävät samoja tarpeita kuin uskonto – ihmisille, jotka eivät usko Jumalaan. Tässä näkemyksessä ateisteilla ja/tai uskonnottomilla on samoja tarpeita ja huolenaiheita kuin uskonnollisillakin. Näin ollen heidän ajatellaan tarvitsevan jotain uskonnon tilalle. Myös ateistit nojaavatkin erilaisiin moraalisaäntöihin ja elämään merkitystä tuoviin katsomuksiin.

Osa tutkimuksista tukee käsitystä, jonka mukaan tieteeseen kytkeytyvät ilmiöt ”korvaavat” uskontoa niille, joilta tämä puuttuu. Esimerkiksi ajatus oman elämän pitkittämisestä teknologialla (*indefinite life extension*) lievittää kuolevaisuuden uhkaa uskonnottomilla – uskonnolliset sen sijaan turvautuvat todennäköisemmin käsityksiin kuolemanjälkeisyydestä. Kiinnostavasti osa tutkimuksista kuitenkin viittaa siihen, että tiedearvostus auttaa vastaamaan ainakin joihinkin ihmisille tärkeisiin tarpeisiin myös osalle uskonnollisista ihmisistä. Esimerkiksi aiemmin mainittu tieteen vaikutus moraaliseen herkkyyteen ei liity vastaajien uskonnollisuuteen. Kuolevaisuuden uhkaakin tieteelliset käsitykset voivat lievittää myös uskonnollisilla – ainakin, kun vastaajat ovat luonnontieteilijöitä.¹ Lisäksi luottamus tieteeseen liittyy onnellisuutta vahvistavaan kontrollin kokemukseen riippumatta katsomuksesta. Yhteys on vahvin niissä kulttuureissa, joissa usko tieteeseen on hyvin yleistä.

Miksi näihin tuloksiin ei ole kiinnitetty enemmän huomiota? Käsitys uskonnollisuuden ja tieteen välisestä konfliktista on vaikuttanut moneen kulttuuriseen ilmiöön – eikä uskontopsykologia välttämättä ole poikkeus. Osa aiemmista tutkimuksista on esittänyt hypoteeseja ja/tai soveltanut menetelmiä, jotka asettavat uskonnon ja tieteen vastakkain. Toinen aiemman tutkimuksen erityispiirre on se, että tieteen roolia katsomuksissa on usein tarkasteltu kokeellisesti. Toisin sanoen on tutkittu esimerkiksi sitä, miten olosuhteet vaikuttavat tiedekäsityksiin sen sijaan, että kysyttäisiin ihmisiltä mitä he kokevat tieteen merkitsevän ja millaisiin kysymyksiin se voi vastata. Onkin epäselvää, miten ihmiset eri kulttuureissa itse arvioivat tieteen kykyä vastata perimmäisiin kysymyksiin.

Mitä ihmiset itse ajattelevat?

Hiljattain julkaistussa tutkimuksessa tarkastelin, mitä tiedettä arvostavat suomalaiset kertovat tieteen merkitsevän heille. Rekrytoin osallistujat muun muassa yliopistojen, tiedemyönteisten yhdistysten ja tutkimusta yleistajuistavien tahojen kautta. Kartoitin, tuoko tieteellinen tutkimus elämään tarkoituksen kokemusta ja voiko tiede vastata moraalisiin kysymyksiin. Lisäksi kysyin, tuottaako tiede jatkuvuuden kokemusta kuoleman jälkeen.

Valtaosa vastaajista koki tieteellisen tutkimuksen vahvistavan kokemustaan elämän tarkoituksellisuudesta. Osa kertoi tämän liittyvän omaan työhönsä tutkijana. Tulokset kuitenkin koskivat myös osallistujia, jotka eivät työskennelleet tutkimuslaitoksissa. Lisäksi moni koki tieteen olevan olennaista moraalille päätöksenteolle. Vastaajien mukaan tiede auttaa ratkaisemaan erityisesti sitä, miten ihmisten tulisi toimia – esimerkiksi ilmastonmuutoksen suhteen. Enemmistö kuitenkin koki tieteen kyvyn vastata moraalisiin kysymyksiin rajalliseksi. Tiede nähtiin ennen kaikkea moraalin *työkaluna*, jonka avulla voidaan arvioida päätösten seurauksia. Harvempi (noin joka viides) oli sitä mieltä, että tieteellinen tutkimus voi kertoa mikä on hyvää ja pahaa. Tällaisissa vastauksissa korostettiin esimerkiksi tutkimuksen potentiaalia selvittää, mikä tuottaa ihmisille onnea tai kärsimystä – jälkimmäistä tulee vähentää, ja inhimillistä hyvinvointia tavoitella. Ihmisten omat käsitykset kuitenkin poikkesivat kokeellisten tutkimusten tuloksista, kun tarkasteltiin tiedettä mahdollisena lohtuna kuolevaisuuden edessä. Hyvin harva nimittäin koki, että tiede lieventää

¹ Toistaiseksi vain muutama tutkimus on tarkastellut uskonnollisuuden osuutta siihen, miten muistutus kuolemasta vaikuttaa tiedeasenteisiin. Esimerkiksi Farias kollegoineen (2013) tutkivat kuoleman läheisyyden vaikutusta tiedeuskoon Iso-Britanniassa rekrytoidulla aineistolla, mutteivät kyenneet tarkastelemaan uskonnollisuuden mahdollista merkitystä pienen otoksen vuoksi. Farias (2013) kuitenkin oletti tiedeuskon toimivan katsomuksena nimenomaan uskonnottomille ja/tai ateisteille. Tracy et al. (2011) puolestaan tutkivat, miten kuolevaisuuden läheisyys vaikuttaa näkemyksiin eläinten ja ihmisten alkuperästä. Kyselyissä muistutus kuolemasta pääasiassa vähensi luottamusta evoluutioteoriaan pohjoisamerikkalaisilla vastaajilla. Tulokset olivat kuitenkin jokseenkin päinvastaisia tutkimuksessa, jonka vastaajat olivat opiskelleet luonnontieteitä. Luonnontieteilijöillä ajatus omasta kuolevaisuudesta lisäsi evoluutioteorian kannatusta – vastaajan uskonnollisuudesta riippumatta.

kuolevaisuuden uhkaa. Osa piti ajatusta kuolemattomuuden tavoittelusta vieraana – moni ateisti kommentoi juuri elämän rajallisuuden lisäävän kokemusta sen arvosta ja ainutkertaisuudesta.

Aineistossani erityisesti ateistit korostivat tieteen tuottavan merkityksen kokemusta sekä työkaluja moraaliseen pohdintaan. Lisäksi jumalauskon puute liittyi siihen, että vastaaja koki kiinnittyvänsä tieteen kautta johonkin yksilöä merkityksellisempään kokonaisuuteen (kuten ihmiskuntaan tai luonnon kiertokulkuun). Tiede auttoi erityisesti ateisteja vastaamaan niin sanottuihin elämän suuriin kysymyksiin. Kenties merkittävämpi tulos on kuitenkin se, että erot Jumalaan uskovien ja ateistien välillä olivat pieniä. Tulokset kyseenalaistavatkin konfliktiteesiin kytkeytyviä näkemyksiä, joiden mukaan luottamus tieteeseen auttaisi vain ateisteja vastaamaan perimmäisiin kysymyksiin. Myös moni Jumalaan uskovista koki tieteen tarjoavan merkitystä ja tarkoitusta sekä luotti tutkitun tiedon arvoon moraalisisissa pohdinnoissa.

Lopuksi

Mutta mitä tiede oikeastaan tarkoittaa? Entä mitä voimme sanoa uskonnon ja tieteen suhteesta? Näihin kysymyksiin tuskin voidaan vastata uskontopsykologisella tutkimuksella – paitsi, jos olemme kiinnostuneita tieteeseen ja uskuntoon kytkeytyvistä ilmiöistä ihmisten katsomusten ja tiedekäsitysten tasolla. Tutkimuksessani kysyin osallistujilta, millaista tiedettä he ajattelivat vastatessaan kysymyksiin. Valtaosa kertoi miettineensä ainakin luonnontieteitä. Lähes puolet kuitenkin mainitsi myös yhteiskuntatieteet ja/tai humanistisen tutkimuksen. Tämä on tärkeää siksi, että kansainvälisessä kirjallisuudessa tiede (*science*) usein viittaa luonnontieteisiin. Käsitukset tieteen merkityksestä ovatkin kulttuurisidonnaisia, ja tämä mitä luultavimmin vaikuttaa raportointiin tuloksiin. Osa kertoi esimerkiksi ajatelleensa ihmistieteitä (kuten kasvatustieteitä) arvoja ja moraalialia koskeissa kysymyksissä. Onkin hyvä pohtia, missä määrin tuloksia voidaan keskusteluttaa kansainvälisen kirjallisuuden, kuten niin sanottua skientismiä eli tiedeuskoa koskevien näkemysten kanssa. Yksi syy on se, että skientismi viittaa usein käsityksiin, joissa esimerkiksi tarkoitusta tai moraalialia voidaan juontaa *luonnontieteistä*. Toinen tärkeä seikka on se, että skientismin käsitettä käytetään toisinaan arvottavasti. Siihen saatetaan liittää odotuksia esimerkiksi tiedekäsitysten dogmaattisuudesta. On kuitenkin epäselvää, tarvitseeko tiedekäsitysten olla dogmaattisia, jotta ne olisivat merkityksellisiä ihmisten katsomuksille.

Uskontopsykologisella tutkimuksella voikin olla annettavaa filosofiselle keskustelulle silloin, kun jälkimmäisessä tehdään ehdotuksia tieteen ja uskonnon roolista ihmisten katsomuksissa. Toisinaan tieteen ja uskonnon oletetaan olevan erillisiä ”blokkeja”. Niin sanotussa konfliktiteesissä nämä erilliset palaset – tiede ja uskonto – näyttävät usein epähistoriallisina, ajallisesti muuttumattomina ja lähtökohtaisesti ristiriitaisina. Oletus uskonnon ja tieteen erillisyydestä näkyy kuitenkin myös yhteensopivuusmalleissa – kuten aluksi mainitsemassani Gouldin näkemyksessä, jossa tiede ja uskonnollisuus vastaavat eri kysymyksiin. Tämänhetkiset uskontopsykologiset tutkimukset harvoin tukevat kumpaakaan käsitystä. Ihmiset soveltavat sekä uskonnollisia että tieteellisiä selityksiä, ja moni yhdistää näitä. Lisäksi myös luottamus tieteeseen voi vastata perimmäisiin huolenaiheisiin – sekä kokeellisissa tutkimuksissa että ihmisten omissa käsityksissä tieteestä. Kyse ei kuitenkaan ole vain uskonnon ja tieteen sisällöistä tai instituutioista. Tutkimuksissa on havaittu esimerkiksi, että luottamus poliittiseen järjestelmään voi toimia samankaltaisena turvana kuin uskonnollisuus – johon voidaan nojautua, kun usko hallitukseen horjuu. Osa tutkijoista ehdottaakin tieteen täyttämien psykologisten tarpeiden liittyvän siihen, että tiedeinstituutio toimii kulttuurisena auktoriteettina. Tämä auttaa ymmärtämään sitä, ettei tieteen tai muiden ”sekulaarien” maailmankuvien ja instituutioiden merkitys katsomukselle välttämättä liity ensisijaisesti uskonnollisuuteen tai teismiin. Sen sijaan tieteen potentiaali vastata uskonnonkaltaisiin tarpeisiin voi kytkeytyä enemmän muihin seikkoihin, kuten tieteelle ihmisen lähipiirissä sekä kulttuurissa annettuun arvoon.

Kirjallisuutta:

- Aghababaei, N. (2016). Scientific faith and positive psychological functioning. *Mental Health, Religion & Culture*, 19(7), 734–741.
- Farias, M. (2013). The Psychology of Atheism. In S. Bullivant & M. Ruse (Eds.), *The Oxford Handbook of Atheism* (p. 17). Oxford University Press.
- Farias, M., Newheiser, A.-K., Kahane, G., & de Toledo, Z. (2013). Scientific faith: Belief in science increases in the face of stress and existential anxiety. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(6), 1210–1213.
- Haimila, R. (2020). Does a science-oriented worldview entail unbelief? Meaning, morality, and continuity from scientific research in self-reports of Finnish unbelievers and believers. *Secular Studies*, 2(2), 83–116.
- Irwin, H. J., Dagnall, N., & Drinkwater, K. (2016). Dispositional Scepticism, Attitudes to Science, and Belief in the Paranormal. *Australian Journal of Parapsychology*, 16(2), 117–131.
- Irwin, H. J., Drinkwater, K., & Dagnall, N. (2015). The role of doublethink and other coping processes in paranormal and related beliefs. *Journal of the Society for Psychological Research*, 79(919), 80–97.
- Kay, A. C., Shepherd, S., Blatz, C. W., Chua, S. N., & Galinsky, A. D. (2010). For God (or) country: The hydraulic relation between government instability and belief in religious sources of control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99(5), 725–739.
- Legare, C. H., Evans, E. M., Rosengren, K. S., & Harris, P. L. (2012). The Coexistence of Natural and Supernatural Explanations Across Cultures and Development. *Child Development*, 83(3), 779–793.
- Lifshin, U., Greenberg, J., Soenke, M., Darrell, A., & Pyszczynski, T. (2018). Mortality salience, religiosity, and indefinite life extension: Evidence of a reciprocal relationship between afterlife beliefs and support for forestalling death. *Religion, Brain & Behavior*, 8(1), 31–43.
- Ma-Kellams, C., & Blascovich, J. (2013). Does “Science” Make You Moral? The Effects of Priming Science on Moral Judgments and Behavior. *PLoS ONE*, 8(3).
- Rutjens, B. T., Heine, S. J., Sutton, R. M., & van Harreveld, F. (2018). Attitudes Towards Science. *Advances in Experimental Social Psychology*, 57, 125–165.
- Rutjens, B. T., van Harreveld, F., & van der Pligt, J. (2013). Step by Step: Finding Compensatory Order in Science. *Current Directions in Psychological Science*, 22(3), 250–255.
- Schöttler, P. (2013). Scientisme: Sur L’histoire D’un Concept Difficile. *Revue de Synthèse*, 134(1), 89–113.
- Shariff, A. F., & Norenzayan, A. (2007). God Is Watching You: Priming God Concepts Increases Prosocial Behavior in an Anonymous Economic Game. *Psychological Science*, 18(9), 803–809.
- Sibley, C. G., & Bulbulia, J. (2012). Faith after an Earthquake: A Longitudinal Study of Religion and Perceived Health before and after the 2011 Christchurch New Zealand Earthquake. *PLoS ONE*, 7(12), 1–10.
- Stavrova, O., Ehlebracht, D., & Fetchenhauer, D. (2016). Belief in scientific–technological progress and life satisfaction: The role of personal control. *Personality and Individual Differences*, 96, 227–236.
- Tracy, J. L., Hart, J., & Martens, J. P. (2011). Death and Science: The Existential Underpinnings of Belief in Intelligent Design and Discomfort with Evolution. *PLoS ONE*, 6(3), e17349.
- Vail, K. E., Soenke, M., Waggoner, B., & Mavropoulou, I. (2020). Natural, But Not Supernatural, Literal Immortality Affirmation Attenuates Mortality Salience Effects on Worldview Defense in Atheists. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 46(2), 312–326.
- Yilmaz, O., & Bahçekapili, H. G. (2015). When Science Replaces Religion: Science as a Secular Authority Bolsters Moral Sensitivity. *PLoS ONE*, 10(9), e0137499.